

ЕТНІЧНІ ГРОМАДИ КИЇВСЬКОГО УЧБОВОГО ОКРУГУ ТА ЇХ ДОБРОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ)

У статті розглянуто добродійну діяльність представників німецької етнічної меншини на території Київського учбового округу порівняно з іншими етнічними громадами краю.

Київський учбовий округ виник із п'яти губерній колишніх Віленського й Харківського учбових округів і як адміністративна одиниця був оформлений у 1832 році. Губернії цього округу були розділені на правобережні (Віленський учбовий округ) та лівобережні (малоросійське генерал-губернаторство) [1]. Додамо також, що київська губернія протягом 1817-1832 рр. знаходилася у складі Харківського учбового округу, а волинська і подільська у складі цього округу знаходилися всього один рік – 1831 ("Попередні правила народної освіти" були, фактично, першим офіційним документом, що стосувався організації освіти в Україні, виданим Міністерством народної освіти Росії. Першим міністром освіти, як відомо, став граф П. Завадовський. У навчальному стосунку Росія була поділена на шість округів: Московський, Віленський, Дерптський, Харківський, Санкт-Петербурзький та Казанський. При цьому університет із попечителем на чолі ставав навчальним і адміністративним центром округу; йому безпосередньо підлягали гімназії) [2, 3, 4].

Питання про етноконфесійні параметри добродійності у сфері освіти округу постає у зв'язку з тим, що він формувався як освітній феномен у складних поліетнічних і поліконфесійних умовах, що визначили його специфіку як сукупності освітніх інституцій різного рівня, з одного боку, та виявили особливості добродійної діяльності різних етнічних на конфесійних груп населення. Зауважимо, що більш-менш детальний аналіз добродійності в її етноконфесійному контексті можна подати лише щодо польської та єврейської громад у Київському учбовому окрузі; щодо інших етнічних груп, то може йтися лише про елементи добродійності, оскільки в архівних документах її приклади з'являються досить рідко (наприклад, чехи й німці). Тим паче, що навіть за наявності вказівки на те, що пожертву здійснив представник якоїсь, наприклад, з лютеранських церков, важко судити про його етнічну належність. Про добродійну діяльність польської та єврейської громад збереглося набагато більше відомостей, оскільки вони мали власну систему шкільництва, яку й зобов'язані були підтримувати фінансово й діяльнісно.

Щодо добродійних пожертв представників німецької громади, то про неї відомо стосунково менше, ніж про євреїв чи поляків. Це можна пояснити хоча би тим фактом, що сама по собі німецька етнічна група на цій території вела досить замкнутий спосіб життя, загалом характерний для колоністів. Крім цього, німецькі колоністи мали у своєму розпорядженні лише початковий ступінь освіти, який, власне, самі й утримували. Так, В. Васильченко вказує, що представники німецької громади "... досить великого значення надавали школі й освіті взагалі. Переселившись на українські землі, вони перенесли на нове місце проживання зразки тієї школи і те ставлення до освіти, яке побутувало в їхньому середовищі на батьківщині. ... Організувати шкільну справу доводилося буквально з нуля, до того ж в умовах матеріальної скрути, яку відчували колоністи в перші роки свого перебування на Україні. Більшість переселенців не мали можливості виділяти кошти на громадські потреби, тому переважна частина колоній у цей час ще не могла забезпечити себе окремою шкільною спорудою" [5].

Певну складність для дослідження добродійної діяльності німецької громади в Київському учбовому окрузі являє й те, що німецька громада якраз не підпадає, як інші, під етнічно-конфесійну ідентичність. Так, серед німців на цій території були лютерани, католики, меноніти. Тому в архівних документах досить важко ідентифікувати імена і факти з точки зору їх етнічної належності. Крім того, німці (як і чехи) стали етнічними групами досить пізнього часу (на відміну від євреїв); натомість поляки, наприклад, узагалі не можуть вважатися емігрантами або іноетнічним утворенням на території округу.

Однією з перших форм добродійної діяльності німців на окресленій території стали "сирітські каси", покликані займатися соціальним захистом дітей-сиріт: вони оплачували навчання й виховання таких дітей, опікувалися станом їхнього майна і т.п. Кошти таких кас формувалися за рахунок членських внесків німецької громади кожної колонії, а також за рахунок певних добродійних акцій та добровільних пожертв членів громади [5]. Усі питання добродійності знаходилися у віданні релігійних общин та їх керівників.

Господарство, заведене німецькими колоністами, як правило, давало досить непогані прибутки, тому школи виникали в перший рік-два після організації колонії. Так, на Волині щороку відкривалося більше десятка нових німецьких шкіл, які утримувалися за рахунок громади. Загалом же у п'яти губерніях Київського учбового округу навчалася 13 450 німецьких школярів (з них 90% – на Волині) [6]. Навчальні заклади німців користувалися також добродійною допомогою товариств взаємного кредиту, з прибутків яких почасти й утримувалися колоністські школи. Для німецької громади така школа стала засобом збереження етнічної та релігійної самоідентичності. Власне, всі навчальні заклади поляків, євреїв, німців, чехів у Київському навчальному окрузі несли таке ж навантаження.

У 80-ті роки XIX століття всі колоністські школи в Росії були підпорядковані Міністерству освіти і називалися "іновірськими" (Причому це стосувалося лише лютеранських шкіл; усі баптистські школи були просто скасовані) [6]. Таким чином, держава брала на себе зобов'язання щодо певної частки фінансування таких шкіл, але натомість вимагала відповідності навчальних планів і змісту освіти загальнодержавним стандартам. Діяльність німецьких шкіл підлягала спеціальним правилам, розробленим головною консисторією для євангелістсько-лютеранських шкіл [6: 180]. Тому добродійна допомога німецьких громад округу школам

поступово зійшла нанівець. Але й казначейство не дуже ретельно виконувало функції фінансування таких навчальних закладів. Так, у 1911р. сільські та волосні громади утримували такі школи на 76%, земства – лише на 0,2%, а 24% складала добродійна допомога від приватних осіб і товариств. Казначейство при цьому не виділило нічого [6: 194-195].

Прикладів добродійної допомоги з боку німецької етнічної меншини щодо навчальних закладів у Київському навчальному окрузі у переглянутих документах і матеріалах небагато. Найбільш яскравим випадком стало фундування німцем Ю.І.Ардтом земського двокласного училища в с. Березівка поблизу Житомира [7]. Крім того, у звітах дирекцій училищ середини XIX століття ще вдалося знайти кілька фактів такої добродійності. Так, у 1840 році старший учитель Немирівської гімназії Людовік Грудзинський і дочка євангельського пастора Матильда Брауміллер пожертвували на її розвиток 84р35к.ср. з проведеного ними благодійного концерту; а сам Євангелістський пастор і кавалер Карл Брауміллер – ще 186р.34коп.ср. на користь бідних учнів гімназії – з такого само збору з концерту своєї дочки старшого вчителя Л. Грудзинського [8]. У 1842 році директор Ніжинської гімназії повідомляв попечителя Київського учбового округу, що утримувач Ніжинської вільної аптеки Отто-Цигр з 1837 року безплатно відпускає ліки для незаможних учнів і круглих сиріт Ніжинського повітового і приходського училищ [8].

Серед інших етнічних меншин і груп, які виявили свою добродійність у сфері освіти в Київському учбовому окрузі, варто було б згадати чехів та греків. Проте одразу зауважимо таке.

По-перше, чеська меншина Київського учбового округу провадила досить замкнутий (у соціокультурному контексті) спосіб життя. Їхні початкові школи утримувалися, як і в німецьких колоніях, за рахунок громад; але назовні добродійна допомога у сфері освіти чехами практично не виявлялася [9, 10, 11]. Чеська етнічна меншина на території Київського навчального округу щільно концентрувалася на Волині (з 60-х років XIX століття). Рівень письменності серед чехів Волині був чи не найвищим стосовно інших народів – 59,03% (тоді як середній 17,2%, за даними перепису 1897 року) [12].

По-друге, якщо йдеться про грецьку етнічну групу в Київському учбовому окрузі, то попри її численність в окремих регіонах (передовсім, ніжинському), добродійність заможних греків почасти стосувалася навчальних закладів Росії або Північного Приазов'я, де існували численні грецькі поселення. Найбільш відомими грецькими добродійниками з Ніжина стали брати Зосимади (Зосими), про яких існує досить добре опрацьована наукова література [13-18], а також С.К. Буба – мешканець Ніжина. Ще в 1811р. місцева громада греків намагалася створити окремий фонд для заснування училища, яке б приймало на навчання дітей з сімей греків. Стефан Кирилович Буба очолив цю ініціативну групу, яка досягла в 1817р. 86тис.руб.ас. Грецьке училище (рівня повітового) почало діяти в тому ж році. Згодом С.К. Буба був нагороджений орденом св. Володимира, а училище стало називатися Олександрійським на честь імператора. Крім фінансової підтримки, місцева грецька громада пожертвувала училищу півтори тисячі томів книг різними мовами [19].

У нашому дослідженні ми обмежилися більш детальним аналізом добродійності з боку польської, єврейської та німецької громад як таких, що виявляли найбільш діяльну добродійність у сфері освіти округу. Загалом же з приводу конфесійно-етнічних параметрів добродійності у сфері освіти Київського учбового округу варто сказати таке: будь-яка добродійна діяльність на розвиток освіти, здійснювана представниками етнічних меншин в окрузі, мала на меті передовсім збереження свого етнокультурного потенціалу. Виняток становлять хіба що поляки, оскільки їхні фундуші у першій половині XIX століття були використані якраз для розвитку російських навчальних закладів в окрузі. Крім того, поляки досить часто запроваджували стипендіальні фонди без накладання умови, щоб стипендіат був обов'язково поляком чи католиком. Рівень і обсяг добродійної допомоги представників етнічних меншин у Київському навчальному окрузі був безпосередньо пов'язаний з соціально-економічним статусом представників тієї чи іншої меншини. Тому переважна більшість добродійних коштів початку XIX століття в окрузі приходиться на поляків (особливо правобережні губернії); натомість у другій половині XIX століття, після певних утисків та конфіскації значної частини маєтностей (як католицьких орденів, так і заможних поляків) збільшується частка добродійної участі у фінансуванні навчальних закладів з боку євреїв, згодом – німців. Зацікавленість представників національних меншин участю в добродійній допомозі навчальним закладам, учням та студентам безпосередньо залежала від рівня етнічної наповненості змісту освіти цих навчальних закладів. Так трапилося у випадку з польськими школами на Правобережжі, так само – з німецькими колоністськими школами. Добродійна допомога навчальним закладам округу з боку представників етнічних меншин часто ставала для них демонстрацією своїх вірогідданських державницьких почуттів (особливо це стосується єврейської етнічної меншини).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Василевский В.Л. Полтавская гимназия с 1803 по 1831 год // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Вып.3. – Полтава, 1907. – С. 196.
2. L.Zasztowt. Kresy 1832-1864. Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczpospolitej. – Warszawa, 1997.
3. Кравець В. Історія української школи і педагогіки. – Тернопіль, 1994.
4. Левківський М.В. Історія педагогіки. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 360 с.
5. Васильчук В.М. Німці в Україні: історія і сучасність (друга половина XVIII – поч. XX ст.). – К.: Вид.центр КНЛУ, 2004. – 341 с. – С. 54.
6. Костюк М. Німецькі колонії на Волині (XIX – поч. XX ст.) – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 384 с. – С. 172-178.
7. ЦДІАУ, Ф.707, оп. 6, спр. 127, 1840-1841 рр. Ведомости о пожертвованиях в учебных заведениях Киевского учебного округа в 1840 г.
8. ЦДІАУ, Ф. 707, оп. 8, спр. 172, 1842-1843 рр. Ведомости о пожертвованиях по Киевскому учебному округу на 1842 г.

9. Бармак М.В. Німецьке, чеське та єврейське населення Волинської губернії (1796 – 1914): розселення, господарське життя, міграції. – Тернопіль, 1999. – 206 с.
10. Гофман І. Чехи на Волині: основні відомості. – Прага, 1988. – 32 с.
11. Надольська В.В. Національні меншини на Волині (середина XIX – початок XX ст.): Дис...канд. іст. наук. – Луцьк, 1996. – 231 с.
12. Шпиталенко Г.А. Соціально-економічне і духовне життя чехів Волині (друга половина XIX – поч. XXст.): Автореф. дис...канд. іст. н. (07.00.01). – Івано-Франківськ, 2003. – 19 с.
13. Пам'ятки діячам науки та культури національних меншин в Україні: Каталог-довідник / В.О. Горбик, Т.І. Бурдоносова, П.І. Скрипник та ін. – К.: Головна спеціалізована редакція літератури мовами національних меншин України, 1998. – 189 с.
14. Бацак Н.І. Культурно-просвітительські заклади та громадські організації греків Північного Призов'я (друга половина XIX – поч. XXст.) – К., 1999. – 53 с.
15. Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії / М.Ф. Дмитрієнко, В.М. Литвин, В.В. Томазов та ін. – К.: Либідь, 2000. – 488 с.
16. Подвижники й меценати: грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII - XIX ст.: Історико-біографічні нариси / В. Смолій (відп. ред.). – К, 2001. – 341 с.;
17. Терентьева О. Грецькі купці Зосими: просвітницька та благодійна діяльність (кінець XVIII – середина XIXст.) – К., 2003. – 187 с.
18. Терентьева Н.А. Греки в Украине: экономическая и культурно-просветительская деятельность (XVII-XXвв.). – К.: Аквілон-Пресс, 1999. – 351 с.
19. Борисенко В.Й., Левченко І.М. Культурно-освітня діяльність громадськості Лівобережної України в 1825-1860 рр. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2002. – 106 с.
20. Указатель пожертвованных капиталов по МНП. – СПб, 1912. – 479 с.

Матеріал надійшов до редакції 15.11.2005 р.

Сейко Н.А. Этнические сообщества Киевского учебного округа и их благотворительная деятельность (на примере немецкого этнического меньшинства).

В статье рассматривается благотворительная деятельность представителей немецкого этнического меньшинства на территории Киевского учебного округа в сравнении с другими этническими сообществами края.

Seiko N.A. Ethnic Groups of the Kyiv Education Province and Their Charity Activities (by the Example of the German Ethnic Minority).

The article deals with the charity activity of the representatives of the German ethnic minority on the territory of Kyiv provinze in comparison with other ethnic groups.